

membre. Aucune recherche scientifique ne peut être à mon avis définitive. Plus elle soulève de questions à élucider, plus elle est prolifique.

Fanoula Papazoglou
Cara Lazara 11, Beograd

INSCRIPTIONES GRAECAE CONSILIO ET AUCTORITATE ACADEMIAE SCIENTIARUM BEROLINENSIS ET BRANDENBURGENSIS EDITAE, vol. X, pars II: *Inscriptiones Macedoniae*, fasc. II: *Inscriptiones Macedoniae Septentrionalis*, sectio prima: *Inscriptiones Lyncestidis, Heracleae, Pelagoniae, Derriopi, Lychnidi*, ediderunt Fanula Papazoglou, Milena Milin, Marijana Ricl, adiuvente Klaus Hallof, Berolini - Novi Eboraci (Gualterus de Gruyter) MIM, pp. XIII + 262 in fol., tab. I-XL + chart. geogr.

Epigrafsko delo čiju pojavu *Živa Antika* beleži ostaće po svome kvalitetu, važnosti predmeta i uticaju na međunarodnu nauku u samome vrhu dostignuća balkanskih, i ne samo balkanskih, studija klasične starine. Fanula Papazoglu je, u saradnji sa svojim učenicama Milenom Milin i Marijanom Ricl i uz pomoć berlinskog epigrafičara Klause Halofa i niza makedonskih kolega, objavila kritičko i komentarisano izdanje grčkih i rimskih natpisa Linkestide, Herakleje, Pelagonije, Deriopa i Lihnida – antičkih gradova i oblasti na zapadu današnje Republike Makedonije. Izdanje je nastalo zahvaljujući plodonosnom sadejstvu Makedonske Akademije na naukite i umetnostite i Srpske Akademije nauka i umetnosti a pojavilo se u najuglednijoj zbirci koju klasične discipline imaju za građu ovog reda. Ono čini deo desetog toma *Inscriptiones Graecae (IG)*, čiju seriju publikuje, već duže od sto dvadeset godina, znamenita Berlinska akademija, angažujući autoritete poput Adolfa Kirhofa, Johana Kirhnera, Viljema Ditenbergera, Hilera fon Gertringena, Erika Zibarta, Gintera Klafenbaha i Dejvida Lujsa. Čitaoci i saradnici *Žive Antike* ponosni su što vide u tome broju tvoraca epigrafske struke i najuglednijih *corpora* delo proizašlo iz naučno-kulturnog kruga kojem i *Živa Antika* pripada. Pišući predgovor (str. VI), F. Papazoglu se sa blagodarnošću seća svojih prethodnika u istraživanju natpisa antičke Makedonije, Nikole Vulića na prvome mestu.

Sveska o kojoj je reč (prema uobičajenoj skraćenici: *IG X 2, 2*), kao i druge sveske iste zbirke, obuhvata epigrafske spomenike starije od završetka VI stoleća n.e.¹, koji označava kraj antičkog perioda u istoriji Balkanskog Poluostrva. Gornju vremensku granicu sačuvane građe teže je povući; u svesci ima lep broj natpisa iz predrimskog doba, od kojih neki sežu, izgleda, u klasičnu epohu (br. 2, možda i 1 i 51; up. i *titulus alienus* broja 411). Obrađeno je stoga gotovo hiljadu godina epigrafske baštine stare Makedonije. Ogromnom većinom, natpisi su na grčkom jeziku ali su zastupljene i grčko-latinske bilingve i natpisi u celini sastavljeni na latinskom, koji se pretežno tiču rimske vojske i rimskih doseljenika; epigrafska građa svih helenofonih provincija u Carstvu svedoči da su se te dve kategorije stanovništva obično držale sopstvenog idioma, ne obazirući se na jezičku tradiciju same provincije.

¹ Najmlađi spomenik u svesci koji se može precizno datovati potiče iz 561. g. (br. 149, otkriven u Herakleji).

Geografski okvir sveske ne uključuje, kako je prvobitno planirano, čitavu teritoriju Republike Makedonije. Pokazalo se da bi obrada tako obimnog materijala trajala suviše dugo, posebno u teškim vremenima koja su devedesete godine dvadesetog veka donele jugoistoku Evrope, te su natpisi iz doline Vardara i iz istočnih područja Republike ostavljeni za narednu svesku (*sectio secunda*). Uključene oblasti i njihova gradska središta su međusobno povezani etnoistorijskim i administrativnim sponama, mrežom komunikacija i logikom reljefa te čine srazmerno zaokrugljenu celinu, koju donekle remete dijahrone promene u pravcima antičkih granica i političke granice modernih država. Kako već naslov dela pokazuje, njegova glavnina se sastoji od pet poglavlja, posvećenih natpisima Linkestide (brojevi 1-50; obradila ih je M. Milin), Herakleje Linkestis (br. 51-157, M. Milin), Pelagonije (br. 158-299, M. Ricl), Deriopa (br. 300-351, M. Ricl) i Lihnida (br. 352-411, M. Milin). Slede još *comparatio numerorum*, *indices*, bogat ilustrativni materijal (u svesci su donete, na šezdeset tabli, fotografije² gotovo svih reprodukovanih natpisa, što nije slučaj sa ranijim tomovima *Inscriptiones Graecae*, mnogo štedljivijim u tome pogledu) i pregledna geografska karta pod naslovom *Macedoniae Septentrionalis pars occidentalis*.

Obrada pojedinih poglavlja i natpisa saobražena je tradicionalnoj shemi i visokim merilima čitave edicije. Jezik svih delova sveske koje su izdavači napisali ostao je latinski; koliko je pisac ovih redova kadar da oceni, radi se o veoma uspešom latinitetu. Na početku poglavlja i u uvodnim delovima užih celina data su potpuna *testimonia* i osnovni bibliografski podaci o odnosnom plemenu, gradu ili naselju nižeg ranga; već te stranice pokazuju koliko naša slika o antičkoj Makedoniji duguje kapitalnom delu Fanule Papazoglu, *Les villes de Macédoine à l'époque romaine* (Paris 1988). Detaljne leme prethode tekstovima natpisa. Posle tekstova dolaze kritički aparat i izvrsni, sažeti komentari. U margini su podaci o vremenu nastanka spomenika, približni ili precizni; ove druge je bilo moguće dati u redim slučajevima, uglavnom onda kad spomenik nosi broj provincijske ere.

Tekstovi natpisa – oni čine srž svake epigrafske publikacije – izdati su besprekorno. To važi za sve vidove izdavačkog zadatka: čitanje, dopunu i prezentaciju teksta. Tipografija je elegantna, bez štamparskih grešaka, i odlikuje se srećnim rešenjima specifičnih epigrafskih teškoća (znaci za ligature, *hederae distinguentes* i sl.). Čitalac je naročito impresioniran dubinom i raznovrsnošću znanja o antičkoj Makedoniji koje odaje izdavački deo obavljenog posla. Spomenućemo samo neke spomenike, istaknute zbog važnosti sadržaja i/ili brojnih analiza u modernoj nauci, čija obrada, u *IG X 2, 2*, svedoči o visokom kvalitetu izdavačkog doprinosa. Br. 1, nađen kod sela Olevini, tiče se pobeđe nad Dardanima koju je izvojevao jedan od makedonskih kraljeva: verovatnije Filip V (206. g. pre n. e.) nego Filip II (345. ili 344. g. pre n. e.). Br. 18 A-C (selo Suvodol; 282 - 305/6. g. n. e.) govori o posveti tri roba boginji Pasikrati; posveta je značila svojevrsno oslobođenje tih mladih ljudi. Br. 27 (kod Suvodola; III vek n. e.) dugi je epitaf, čiju obradu – kao i obradu većine metričkih natpisa u svesci – dugujemo nemačkom epigrafičaru Joakimu Ebertu („*carmen quasi ad modum 'centonis' ex versibus Homericis (saepissime contra metrum) consutum difficile lectu et intellectu*“). Br. 52 (Herakleja; početak II veka n. e.) sadrži završne redove pisma jednog rimskog magistrata; epigrafska baština Herakleje – mnogoljudnog polisa u kojem je, između ostalog, povremeno zasedao *concilium provinciae* – uopšte je bogata i impozantna. Br. 230 - 232 (iz antičke Kolobaise; II vek n. e.)

² *Praefatio* sveske napominje: „*Omnes fere imagines photographicas, quae in huius fasciculi tabulis redditae sunt, maxima cum cura et arte perfecit Nebojša Borić, Instituti archaeologici Beogradensis photographus.*“

posvećeni su jednom epihorskom Apolonu, čija epikleza je počinjala trosložnim Eteudan- ili Oteudan-. Iz deriopske građe izdvaja se dekret plemena koji se odnosi na testament Marka Vetija Filona (br. 300, nađen u Čepigovu; 95. g. n. e.). Stubera nam je ostavila niz efebskih kataloga, dugih i dobro sačuvanih (br. 323 - 328, s odlomkom 329; I - rani II vek). Oni daju dragocena obaveštenja o stuberskom stanovništvu – njegovoj brojnosti, socijalnom i kulturnom sastavu, kako je pokazala F. Papazoglu u studiji objavljenj u *Chiron*-u 18(1988) 233-270. Br. 347 (iz sela Bučin, kod antičke Alkomene; 173. g. pre n. e.) reprodukuje početak jednog pisma kralja Perseja kojim se propisivao način proslave praznika *Daisia* u makedonskim gradovima i naseljima drugačijeg statusa. Lihnid, smešten na mnogo korišćenom putu (*Via Egnatia*) koji je vodio od Dirahiona do Herakleje i, dalje, Tesalonike, sačuvao je – između drugih epigrafskih tekstova – više natpisa od važnosti za istoriju rimskog doba u zapadnoj Makedoniji: miljokaze (br. 378-379; 217. g. n. e.), posvete carevima (br. 360 i 361: Septimiju Severu; 362: Gordijanu III; 363: Deciju Trajanu; 364: *pro salute et incolunitate* Galijena; 365: Konstansu; 366: Konstanciju Galu (s važnom ispravkom u čitanju poslednjeg reda)), vojničke spomenike (br. 387, II vek n.e.; br. 364, g. 260-268) i natpise koji pominju državne i provincijske dostojanstvenike (br. 365, 366, 377).

Spomenici koje smo naveli kao naročito zanimljive mogu se potpuno razumeti, međutim, samo na podlozi celokupne građe koju sveska sadrži, a tu prevladaju standardne kategorije antičke epigrafike: nadgrobni i zavetni natpisi, potom počasni natpisi za ličnosti lokalnog formata i *inscriptiones Christianae* (*IG X 2, 2*, donosi ove poslednje u izdanju francuskog stručnjaka Denis Feissela). Epigrafski dokumenti, izuzetni i standardni podjednako, nalik arhivskim dokumentima kasnijih vremena, imaju prednost ne samo objektivnosti i pouzdane transmisije teksta nego i brojnosti i prisne veze sa stvarnošću svakodnevnog života – sve što nedostaje izvorima literarne vrste. Čitaocu sveske *IG X 2, 2* zadovoljstvo je koliko i naučna korist što na jednom mestu nalazi tako poučnu građu, koja govori o životu severozapadnog dela provincije Makedonije i njenih istorijskih prethodnika svim svojim elementima: tipom i ukrasom spomenika, kompleksnom antroponimijom, znacima jezičkih promena, podacima o kultu, lokalnoj upravi, privredi, socijalnim odnosima, ingerenciji Rima u domaće poslove, svedočanstvima o kulturi i obrazovanju³, o političkim događajima ili, na drugoj strani pojava, o emocijama individualnih i porodičnih odnosa. Bogata sadržajem, plod velike učenosti i dugogodišnjih napora, sveska čiji izlazak sa zahvalnošću beležimo dobiće zaslužena priznanja u prostranom svetu klasičnih studija. Nema sumnje da će podjednako uspešan biti i njen nastavak, posvećen natpisima vardarske doline i istočnih oblasti Republike Makedonije. Intelektualna snaga, pregalaštvo i vitalnost Fanule Papazoglu jamče nam da će tokom godina koje su pred nama biti dovršen i taj deo sjajno započetog posla.

Slobodan Dušanić

Filozofski fakultet, Beograd

³ Od tolikih spomenika u svesci *IG X 2,2* koji nešto kažu o višem životu stanovnika ovog dela stare Makedonije (na primer, br. 110, herma iz Herakleje, prikazuje Atinjanina Eshina, čuvenog besednika IV veka i pristalicu Heraklejinog osnivača) navešću br. 125, verovatno takođe nađen na tlu Herakleje (II vek n. e.). Radi se o nadgrobnoj steli koju je kći po imenu *Historia* podigla roditeljima što su se zvali *Graptos* i *Kale*. Izdavač napominje: „*Familiam Musis artibusque de ditam fuisse e nominibus colligitur*“.